

**ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

Демченко Ірина Іванівна

УДК 37. 036:372: 74

**ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки України, м. Умань.

- Науковий керівник:** доктор педагогічних наук, професор
дійсний член АПН України
Кузь Володимир Григорович,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
ректор;
- Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор,
Лещенко Марія Петрівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри педагогіки;
- кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
Масол Людмила Михайлівна,
Інститут проблем виховання АПН України,
провідний науковий співробітник лабораторії естетичного виховання.
- Провідна установа:** Кіровоградський державний педагогічний університет імені
Володимира Винниченка, кафедра педагогіки початкової освіти і
соціальної педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м.
Кіровоград.

Захист дисертації відбудеться “1” березня 2005 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.454.01 в Інституті проблем виховання АПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М.Берлінського, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій частині Інституту проблем виховання АПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М.Берлінського, 9.

Автореферат розісланий “28” січня 2005 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Пустовіт Г.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Одним із пріоритетних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти в Україні, є створення передумов для виховання особистості, здатної творчо мислити, самостійно приймати нестандартні рішення, гнучко реагувати на зміни в умовах докорінної перебудови всіх сфер життєдіяльності суспільства. У зв'язку з цим нині відбувається модернізація національної системи освіти та вироблення новітніх концепцій виховання людини.

Формування творчої особистості, реалізація її природних нахилів і здібностей в освітньому процесі є стратегічним завданням, визначеним II Всеукраїнським з'їздом педагогічних працівників. На перехід від директивної до особистісно зорієнтованої моделі навчання і виховання, що націлює на пошук нових шляхів і засобів розкриття неповторного творчого потенціалу особистості, також орієнтують Національна програма "Діти України", Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), концепція національного виховання та концепція художньо-естетичного виховання учнів.

Актуальність дослідження проблеми творчого розвитку молодших школярів зумовлена такими факторами: по-перше – потреба у зростанні творчих ресурсів дитини в умовах глобалізації суспільства; по друге – необхідність активізації творчої активності у всіх сферах конструктивної діяльності у зв'язку з прискоренням розвитку всіх сфер духовного і матеріального виробництва в суспільстві; по-третє – провідна роль творчості як суб'єктивного й об'єктивного факторів розвитку загальної і, зокрема, художньої культури самої особистості учня.

Дослідження сучасного стану початкової школи на тлі ринкових реформ та їх впливу на освітню галузь дали змогу виявити основну організаційну суперечність системи освіти, особливо сільського регіону. Це протиріччя між необхідністю забезпечення надзвичайно широкого спектру засобів навчання і виховання, які б сприяли творчому розвитку учнів, і відсутністю стрункої системи змісту, форм і методів цієї роботи на рівні кожної школи. Частково розв'язати цю суперечність можливо, забезпечивши педагогічні умови творчого розвитку молодшого школяра, науково обґрунтованою системою педагогічного впливу на особистість учня засобами образотворчого мистецтва.

Варто відзначити, що проблема творчого розвитку особистості школяра не є новою. Значний внесок у теоретико-методологічне та психолого-педагогічне забезпечення навчально-виховного процесу зробили: Я.Коменський, Й.Песталоцці, В.Сухомлинський, К.Ушинський та інші схарактеризували сензитивність молодшого шкільного віку до творчості, зокрема, художньо-образної; І.Бех, Л.Божович, Л.Виготський, В.Давидов, С.Діденко, О.Леонтьєв, А.Щербо та інші довели, що молодший шкільний вік є періодом найінтенсивнішого креативного становлення; Б.Ананьєв, Р.Арнхейм, Н.Брюсова, Т.Шпікалова дійшли висновку, що образотворче мистецтво – унікальний навчальний предмет, який надає учням багато можливостей для творчого самовтілення, розвитку образно-асоціативного мислення, уяви, фантазії, художнього сприйняття тощо.

Використання образотворчого мистецтва як чинника розвитку творчої особистості було предметом ряду досліджень у галузі філософії (Є.Басін, І.Зязюн, Л.Коган, Г.Шевченко та ін.), мистецтвознавства (В.Аронов, М.Волков, Є.Маймін, Ф.Шміт та ін.), психології (О.Бакушинський, Л.Виготський, В.Кузін, та ін.), педагогіки (В.Вільчинський, В.Кузь, М.Лещенко, Л.Масол, М.Миропольська, Б.Неменський, О.Рудницька, О.Савченко, Г.Тарасенко, А.Щербаков, А.Щербо та ін.). Більшість авторів цих досліджень мають спільну позицію щодо необхідності збагачення особистості дитини цінними духовно-художніми враженнями, емоційністю сприйняття навколишнього світу, розвитком її здібностей, творчою самореалізацією.

Оскільки, як зазначають провідні вітчизняні вчені (Г.Костюк, Л.Леонт'єв, В.Моляко, Я.Пономар'єв та ін.), особистість найінтенсивніше формується у період шкільного віку, то саме школа покликана відіграти провідну роль у творчому розвитку молодших школярів. Проте, в сучасній педагогіці мистецтва початкової ланки загальної освіти існують певні прогалини щодо творчого розвитку учнів. Вони зумовлені репродуктивно-виконавчими видами робіт, практикою залучення до творчої діяльності здебільшого обдарованих дітей. Внаслідок цього переважна більшість школярів перебуває поза цією своєрідною і важливою сферою мистецько-виховного впливу.

Отже, виникає необхідність у глибшому вивченні сучасної вітчизняної і зарубіжної практики педагогіки мистецтва, теорії творчого розвитку молодших школярів, педагогічного досвіду навчання, виховання і розвитку особистості молодшого школяра засобами образотворчого мистецтва.

З цього випливає, що проблема розвитку творчої особистості молодшого школяра має комплексний характер і недостатньо ґрунтовно вивчена, а тому не знайшла повного відображення у психолого-педагогічній теорії і практиці. А такий її аспект, як функціональний вплив засобів образотворчого мистецтва на творчий розвиток учнів початкової школи практично залишається поза увагою вчених. Це й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: **“Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематики, що розробляється в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини такими науково-дослідними лабораторіями: “Василь Сухомлинський і школа ХХІ століття” (діяльність координується Відділенням теорії та історії педагогіки АПН України), “Проблеми сільської початкової школи” (номер державної реєстрації № 0100U000319). Тему дослідження затверджено вченою радою УДПУ імені Павла Тичини (Протокол № 8 від 27 березня 2001 року) та узгоджена у раді з координації досліджень в галузі педагогіки і психології АПН України (Протокол № 6 від 19 червня 2001 року).

Об'єкт дослідження – процес творчого розвитку учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Гіпотеза дослідження – рівень творчого розвитку молодших школярів зростатиме: якщо максимально враховувати їхні індивідуальні особливості, стимулювати емоційно-почуттєву сферу, сприяти дієвості уяви і фантазії, урізноманітнювати способи реалізації художнього образу на основі засвоєння засобів образотворчого мистецтва в образотворчій діяльності учнів початкової школи, використовувати міжпредметні зв'язки різних навчальних дисциплін із образотворчим мистецтвом, інтегрувати зміст художніх дисциплін з урахуванням елементів міжгалузевої інтеграції.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати стан проблеми у педагогічній теорії та сучасній освітній практиці, визначити зміст поняття “творчий розвиток особистості” і розробити його структурно-функціональну модель.

2. Виявити психологічні механізми, вікові особливості та функціональні компоненти образотворчої діяльності молодших школярів.

3. Охарактеризувати творчо-розвивальні можливості засобів образотворчого мистецтва у змісті навчання образотворчому мистецтву початкової школи.

4. Визначити критерії та рівні творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

5. Науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов творчого розвитку молодших школярів на основі інтегрованої програми “Мистецтво”, розробленої групою фахівців за концепцією Л.Масол.

Теоретико-методологічну основу становлять: філософська концепція творчої діяльності, зокрема, теорія особистісно-діяльнісного підходу до творчого розвитку школяра (В.Андрєєв, І.Зязюн, Є.Басін, Б.Богоявленська, Г.Заїченко, та ін.); психолого-педагогічні дослідження з питань творчості учнів (Ш.Амонашвілі, Б.Ананьєв, Н.Брюсов, В.Моляко та ін.); положення про значення емоцій в художньо-творчому процесі (Л.Виготський, П.Теплов, Б.Тализіна та ін.), дослідження з питань використання образотворчого мистецтва з метою впливу на розвиток творчої особистості (В.Аронов, М.Волков, М.Кириченко, Є.Маймін та ін.), положення дидактики про взаємозв’язок навчання і виховання у творчому процесі (Н.Бібік, Я.Коменський, В.Кузь, М.Лещенко, О.Савченко та ін.); педагогічні підходи з проблем комплексного впливу різних видів мистецтв та використання інтеграції на уроках художньо-естетичного циклу (І.Бех, Л.Ващенко, Л.Масол, О.Щолокова та ін.), а також “Національна доктрина розвитку освіти”, концепція національного виховання, Державний стандарт початкової загальної освіти (галузь “Мистецтво”).

Методи дослідження. Для досягнення мети та завдань застосовано комплекс різноманітних методів: **теоретичні** – аналіз, порівняння й узагальнення філософської, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури, статей у періодичних виданнях, матеріалів наукових досліджень з цієї проблеми; **емпіричні** – педагогічне спостереження, педагогічний аналіз, анкетування, тестування, ігрові методики діагностики, констатуючий і формуючий експерименти, статистичне опрацювання та якісна інтерпретація отриманих експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2001-2004 років на базі загальноосвітніх шкіл: ЗОШ I-III ступенів №2, с.м.т. Маньківка, Черкаської області; спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю, с. Шевченкове, Звенигородського району, Черкаської області; ЗОШ I-III ступенів №2, м. Миронівка, Київської області, ЗОШ I-III ступенів №37, м. Севастополь (АР Крим).

Дослідження здійснювалося у три взаємопов’язані етапи:

На першому етапі (2000-2001 рр.) – проаналізовано філософську, психолого-педагогічну та мистецтвознавчу літературу з обраної проблеми. Визначено вихідні теоретичні положення, об’єкт, предмет мету, сформульовано гіпотезу дослідження, конкретизовано завдання.

На другому етапі (2001-2003 рр.) – проведено констатуючий експеримент: розробка критеріїв та педагогічна діагностика рівнів творчого розвитку молодших школярів; розроблено та обґрунтовано педагогічні умови творчого розвитку учнів початкових класів. З метою перевірки висунутої гіпотези розроблялись шляхи науково-методичного забезпечення формуючого експерименту.

На третьому етапі (2002-2004 рр.) – опрацьовано результати педагогічного експерименту, проаналізовано та узагальнено емпіричний матеріал, сформульовано висновки, розроблено рекомендації, які втілено у практику навчання молодших школярів образотворчому мистецтву.

Наукова новизна дослідження полягає у наступному:

- вперше визначено та обґрунтовано структурно-функціональні компоненти творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва: емоційний, мотиваційний, когнітивний, діяльнісний;
- уточнено сутність поняття “творчий розвиток особистості”;
- виявлено творчо-розвивальні можливості засобів образотворчого мистецтва в образотворчій діяльності молодшого школяра;

- визначено критерії та рівні творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва;
- теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва: врахування індивідуальних особливостей учнів; стимулювання емоційно-почуттєвої сфери молодших школярів; сприяння дієвості уяви і фантазії дітей; різноманітність способів реалізації художнього образу в образотворчій діяльності; використання міжпредметних зв'язків інтеграції змісту художніх дисциплін, елементів міжгалузевої інтеграції;
- удосконалено методику творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Теоретичне значення дослідження: полягає в уточненні понять, які сприяють глибшому розумінню сутності, змісту і специфіки творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва; виявленні творчо-розвивальних можливостей засобів образотворчого мистецтва в образотворчій діяльності молодших школярів; обґрунтуванні психолого-педагогічних і методичних засад творчого розвитку учнів початкової школи на основі положень, які характеризують взаємозв'язок нахилів із здібностями та обдарованістю особистості молодшого школяра до образотворчої діяльності; в узагальненні понять, які розкривають сутність творчого розвитку молодших школярів як синтезу інтелектуальної активності з творчою уявою, фантазією та інтересом до образотворчої діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що одержані результати та розроблена методика творчого розвитку учнів початкових класів можуть бути використані у навчально-виховній роботі як загальноосвітніх шкіл у вивченні інтегрованого курсу “Мистецтво”, так і в позашкільних навчальних закладах (Будинки творчості школярів, художні гуртки тощо).

Вірогідність одержаних результатів, висновків і рекомендацій дослідження забезпечувалася методологічною обґрунтованістю його теоретичних позицій, застосуванням комплексу методів педагогічного дослідження, адекватних об'єкту, предмету, меті і завданням; результативністю процесу творчого розвитку молодших школярів на основі впровадження розроблених педагогічних умов в експериментальних групах та статистичним опрацюванням одержаних даних; багаторазовою перевіркою основних теоретичних висновків і методичних рекомендацій у практичній роботі вчителів початкової школи.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися під час формуючого етапу експерименту в умовах загальноосвітніх шкіл. Основні положення і висновки дисертації обговорювалися і дістали позитивну оцінку на засіданні кафедри образотворчого мистецтва і художньо-трудової діяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, на Міжнародних наукових конференціях “Теорія і практика матеріально-художньої культури” (м. Харків, 2002, 2003); Міжнародній науковій конференції “Мистецька освіта у контексті європейської інтеграції” (м. Суми, 2004); Міжнародній науково-методичній конференції “Проблеми підготовки фахівців в умовах оновлення змісту і форми початкової загальної освіти” (м. Луцьк, 2002); Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Етнос. Культура. Нація” (м. Дрогобич, 2002); Всеукраїнській науково-методичній конференції “Дизайн-освіта – 2003: досвід, проблеми, перспективи” (м. Харків, 2003).

Публікації. Основні теоретичні положення, результати дослідження і висновки висвітлено у 18 одноосібних публікаціях автора; з них 7 статей вміщено у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 271 сторінку машинопису. З них – 193 сторінки основного тексту. Додатки подано на 57

сторінках. У роботі – 2 рисунки та 19 таблиць на 8 сторінках. У списку використаних джерел – 289 найменувань.

ІНІІАІЕЕ СРЅÒ ДІАІОÈ

У **вступі** обґрунтовано актуальність наукової проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методологічні і теоретичні засади дослідження, розкрито його наукову новизну, теоретичне і практичне значення, вірогідність та форми апробації одержаних результатів.

У **першому розділі** “Теоретичні основи дослідження творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва” розглянуто філософські, психолого-педагогічні і методичні засади творчого розвитку учнів початкової школи; проаналізовано процес творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва у теорії і практиці навчально-виховного процесу початкової ланки загальноосвітньої школи; показано творчо-розвивальні можливості засобів образотворчого мистецтва в образотворчій діяльності молодших школярів.

Наукове осмислення сутності творчого розвитку особистості у межах пропонованого дослідження значною мірою пов'язане з аналізом класичних філософських (Г.Гегель, І.Кант, Г.Сковорода, І.Франко та ін.) і психологічних (М.Бахтін, П.Блонський, Д.Богоявленська, Л.Виготський, П.Енгельмеєр, Я.Пономарьов та ін.) підходів до трактування цього феномена, як продуктивної людської діяльності, здатної породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності і спрямованої на самовираження і самоактуалізацію особистості.

У філософських працях (Г.Гегель, І.Кант, Л.Фейєрбах та ін.) на перше місце ставиться категорія розвитку – поетапного руху індивіда у напрямі особистісних кількісних змін у якісні. Це розширює поняття “творчість” в аспектах вищої форми активності людини – її утвердження, формування, відтворення і розвитку.

У контексті нашого дослідження, аналіз психологічних теорій творчості вітчизняних (В.Андрєєв, О.Лук, О.Матюшкін, В.Моляко, Я.Пономарьов, В.Роменець та ін.) і зарубіжних авторів (Ф.Беррон, Дж.Брунер, Дж.Гілфорд, П.Торренс та ін.) дав змогу трактувати поняття творчого розвитку як процес формування особистості, спрямований на збагачення образно-асоціативного мислення, уяви, фантазії, емоційності, пізнання, практично-дієвого фонду та креативності, яка є особистісним утворенням, що є базою для творчості у її процесуальному та результативному аспектах. На цій підставі нами сформульовано власну інтерпретацію категорії “творчий розвиток” – це динамічний процес формування особистості, спрямований на розширення спектру здібностей та особистісних якостей, які проявляються і збагачуються у практиці різних видів конструктивної діяльності, результати її характеризуються новизною та оригінальністю.

Наведене розуміння категорії “творчий розвиток” стало підґрунтям для генерування ідеї щодо виключної ролі мистецтва, зокрема, образотворчого у творчому розвитку особистості молодшого школяра. Внаслідок цього нами запропоновано структурно-функціональну модель творчого розвитку молодших школярів. Стрижнем її виступають засоби образотворчого мистецтва (малюнок, лінія, колір, форма, композиція), які мають творчо-розвивальне значення. На цій основі в учнів формується емоційність: відчуття форми, прекрасного, гармонії, естетичні почуття насолоди, задоволення, радощі та муки творчості тощо; пізнання: розуміння і знання явищ та процесів природи, дійсності і мистецтва, активізація логічного, абстрактного й художнього мислення, збагачення уяви, фантазії, підсилення інтуїції і т. ін.; мотивація: збудження інтересу до знань і набуття навичок творчої діяльності, активізація будь-якого виду конструктивної діяльності, результати якої обов'язково мають характеристики новизни та оригінальності.

Аналіз вітчизняних (В.Алексєєва, Л.Виготський, Е.Ігнат'єв, В.Мухіна, Б.Неменський, М.Ростовцев, П.Сакуліна, Н.Сокольникова та ін.) і зарубіжних (Р.Арнхейм, Е.Геккель, Г.Гроддек, В.Келлер, Г.Рід, З.Фрейд та ін.) підходів щодо

природи образотворчої діяльності дітей дав змогу зробити принципово важливий для нашого дослідження педагогічний висновок, про те, що творчість молодших школярів потрібно розвивати на основі репродуктивної і продуктивної образотворчої діяльності як найдоступнішого прояву дитячої активності, індивідуальності з метою самовираження.

Аналіз образотворчої діяльності учнів початкової школи показав, що у ній: мнемістична підсистема виступає як активний процес, який виконує продуктивну функцію організації і регуляції образотворчої діяльності; сенсорно-перцептивний блок визначає якість створюваного візуального образу у відповідності з реальною ситуацією і забезпечує свого роду програму для організації творчої роботи учнів, активізації творчого мислення; інтелектуальний блок, включаючи такі операції мислительні операції як аналіз, синтез, порівняння, виявлення аналогій тощо, здійснює функцію пошуку і прийняття рішення, вибору найбільш доцільного і пластичного способу зображення із всіх можливих, які дають змогу генерувати образотворчий задум; підсистема моторних операцій для практичної реалізації сформованого задуму.

Ми констатуємо, що на цій основі відбуваються процеси, завдяки яким складаються стосунки між людиною, мистецтвом і навколишнім світом, збагачуються способи і корекція життєвого досвіду окремої людини, створюються моделі життя, дитина входить до світу творчості й залучається до скарбів художньої культури комунікативними засобами.

Основною функцією комунікації засобами образотворчого мистецтва, як вважає переважна більшість науковців (О.Зісь, І.Лернер, В.Мухіна, Б.Неменський, М.Скаткін та ін.), є передача молодшому поколінню всього змісту соціальної культури для її відтворення та розвитку, а саме: знань про природу, людину, техніку; досвіду способів діяльності (вміння, навички); досвіду творчої діяльності; досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу і своєї діяльності. Тому ми визначаємо комунікативну функцію образотворчого мистецтва як головний смисловий засіб у творчому розвитку молодших школярів, оскільки його можливо використовувати практично під час вивчення всіх навчальних дисциплін початкової школи. Саме завдяки цій функції ми вбачаємо реалізацію двох магістральних напрямів його використання у початковій школі – “виховання через мистецтво і виховання у мистецтві” (М.Лещенко).

Основними структурними компонентами засобів образотворчого мистецтва нами виділено малюнок, лінію, колір, форму. За допомогою них створюють композицію художнього твору. Ступінь ефективності використання цих засобів у створенні художнього образу визначають рівень творчого розвитку образотворчої діяльності молодших школярів. Це довели вітчизняні дослідження (Л.С.Виготський, Е.А.Флеріна, Н.Сакуліна, Г.Лабунська, Є.Ігнат'єв, В.Мухіна, Т.Комарова, В.Котляр, В.Кузін, А.Мелік-Пашаєв, Г.Подкурманна, Є.Шорохов, Б.Юсов та ін.).

Аналіз сучасних вітчизняних досліджень (Є.Ігнат'єв, Г.Лабунська, В.Мухіна, Г.Назаревська, Е.Рожкова та ін.) показав, що засоби образотворчого мистецтва є основою змісту навчання молодших школярів. Тому науковці порушили питання про необхідність послідовного і систематичного вироблення умінь і навичок грамотного використання учнями засобів образотворчого мистецтва. Проте суперечливі підходи до оцінки дитячої образотворчої діяльності, розбіжності у формулюванні змісту навчального процесу початкової школи і, зокрема, недооцінка дослідниками (В.Кузін, Е.Шорохов, Т.Шпікалова та ін.) творчо-розвивальних і виховних можливостей засобів образотворчого мистецтва як умови, яка забезпечує повноту естетичного сприйняття творів образотворчого мистецтва і рішення образотворчих завдань, що постають перед дитиною, – позначилося на змісті рекомендованих протягом останніх років початковій школі програм з дисципліни “Образотворче мистецтво”.

Виявлено, що загальний недолік багатьох варіантів сучасних навчальних програм – недостатня спрямованість на послідовний і динамічний творчий розвиток молодшого школяра через недооцінку у змісті дисципліни “Образотворче мистецтво”

творчо-розвивальних можливостей засобів образотворчого мистецтва та відсутність розуміння чіткого взаємозв'язку між навчальним і творчим малюванням, а також естетичним сприйняттям довкілля і творів образотворчого мистецтва.

Позитивним моментом розробки змісту аналізованих програм окремих авторів С.Коновець, Л.Любарська, Л.Масол, О.Протопопова, М.Резніченко є спроба синтезу мистецтв, галузевої та міжгалузевої інтеграції. Це – перспективний напрям оновлення змісту навчання творчо-розвивальними можливостями засобів образотворчого мистецтва у початковій школі, оскільки використання синтезу мистецтв, галузевої та міжгалузевої інтеграції, як показує практика, заповнює прогалину нестачі навчального часу за рахунок дидактичної і виховної взаємодії інших дисциплін навчального плану початкової школи, що стимулює творчий розвиток учнів.

У другому розділі “Дослідно-експериментальна перевірка ефективності педагогічного керівництва творчим розвитком молодших школярів засобами образотворчого мистецтва” здійснено педагогічну діагностику процесу творчого розвитку учнів початкової школи; розроблено, впроваджено у педагогічну практику початкової ланки загальної освіти, а також перевірено ефективність педагогічних умов творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва; висвітлено зміст і методику проведення формуючого і контрольного етапів педагогічного експерименту.

У перебігу констатуєчого етапу експерименту вивчався стан творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. Оцінка результатів констатуєчого експерименту здійснювалася за допомогою таких критеріїв:

1. Емоційний критерій позначається наявністю таких особистісних якостей учня як відчуття краси, переживання радості, захоплення, милування і здатність на цій основі емоційно відгукуватися на різноманітні вияви естетичного у навколишньому світі.
2. Мотиваційний критерій характеризується наявністю інтересу дитини до образотворчої діяльності, потребою у самовираженні засобами образотворчого мистецтва, прагненням до гармонії у відтворенні образів довкілля.
3. Когнітивний критерій показує активність пізнання молодшого школяра довкілля й образотворчого мистецтва, розуміння явищ навколишнього і способів їх відображення в образотворчому мистецтві, активність асоціативно-образного мислення; знання засобів образотворчого мистецтва, дієвість уяви, фантазії, вираженість інтуїції.
4. До діяльнісного критерію належать такі показники:
  - здатність у малюнку відображати основні конструктивні особливості форми об'єкта;
  - уміння у малюнку засобами лінії відтворювати зовнішні контури натури;
  - адекватність відтворення пропорційних відношень цілого і частин;
  - уміння знаходити гармонійні співвідношення кольору і тону відтворюваного об'єкта;
  - здатність оригінально компоувати;
  - володіння техніками роботи художніми матеріалами;
  - репродуктивні вміння відтворення характерних естетичних ознак натури;
  - здатність творчо реалізовувати художньо-образне рішення;
  - ступінь самостійної діяльності учня (шляхом копіювання; за часткової допомоги вчителя; абсолютно самостійно).

На основі виділених нами критеріїв здійснено констатуєчий експериментальний зріз, на підставі якого визначено рівні творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва: низький середній і високий.

Низький рівень відображає слабку емоційність, яка характеризується байдужістю учнів до об'єктів сприйняття, побоюванням показувати свій емоційний стан, пасивність у відтворенні художніх образів у висловленні своїх суджень з приводу побаченого, у вираженні своїх почуттів засобами міміки. Домінування мотивів бажання отримати гарні оцінки та похвал щодо образотворчої діяльності визначає репродуктивний її характер, відсутність бажання експериментувати (фарбами, лінією, формою тощо). Участь у

пошуковій діяльності можлива лише за участю вчителя. В образно-асоціативному мисленні домінує аналогія. Самостійні міркування про художні образи відсутні. У своїх малюнках ці діти неадекватно відтворюють конструктивні особливості форми об'єкта, пропорції та неправильно добирають засоби лінійного вираження, слабо володіють графічною лінійною технікою, несвідомо шукають кольорові і тональні відношення. За малюнком неможливо впізнати, який саме об'єкт зображено.

Середній рівень характеризується зацікавленістю учнями деякими предметами і явищами довкілля, намаганням імітувати художні образи, стереотипним висловлюванням естетичних суджень з приводу побаченого, стриманістю показу власного емоційного стану. Домінантою мотивації до образотворчої діяльності цих дітей є бажання більше знати про образотворче мистецтво та цікаво на уроці. У цих дітей за часткової стимуляції вчителя спостерігається уявно-фантазійні прояви у створенні художнього образу. За допомогою учителя діти у своїх малюнках частково правильно відтворюють конструктивні особливості форми об'єкта, та його пропорції. Часто плутаються у доборі лінійних засобів вираження пластики об'єкта. Невпевнено користуються лінією як виразним засобом. Володіють окремими художніми техніками. Учні у своїх малюнках з помилками відтворюють кольорові і тональні відношення. За малюнком з труднощами можна впізнати, який саме об'єкт зображено.

Високий рівень творчого розвитку молодшого школяра характеризується такими особистісними якостями учня, як відчуття краси, переживання радості, захоплення, милування і здатність на цій основі емоційно відгукуватися на різноманітні вияви естетичного у навколишньому світі. Ці діти активно виражають свої почуття, імітують художні образи рухами, мімікою, жестами, у різних формах висловлюють свої судження, сміливо показують свій емоційний стан, зацікавлено споглядають предмети і явища довкілля. Для цих школярів властивий стійкий інтерес до образотворчої діяльності, потреба у самовираженні засобами образотворчого мистецтва, прагнення до гармонії у відтворенні образів довкілля. Ці діти активні у пізнанні довкілля й образотворчого мистецтва, розуміють явища навколишнього і способи їх відображення в образотворчому мистецтві, образно мислять, знають засоби образотворчого мистецтва, мають дієву уяву, фантазію, інтуїцію. У своїх малюнках добре відображають основні конструктивні особливості форми об'єкта, засобами лінії адекватно відтворюють зовнішні контури натури та пропорційні відношення цілого і частин, вдало знаходять гармонійні співвідношення кольору і тону відтворюваного об'єкта, оригінально komponують, володіють техніками роботи художніми матеріалами, творчо реалізують художньо-образне рішення, у роботі самостійні.

Порівняння даних констатуючого етапу експерименту в експериментальних і контрольних групах показує незначну різницю у показниках по кожному із рівнів і критеріїв творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва. Це дало підставу стверджувати, що досліджувана кількість школярів має однаковий стартовий потенціал до творчого розвитку.

Результати констатуючого експериментального зрізу показують, що понад чверть учнів, які брали участь в експерименті, має низький рівень творчого розвитку. До середнього рівня відноситься найбільша кількість учнів – майже половина. Високого рівня досягає третина досліджуваних молодших школярів.

Оскільки найбільша кількість учнів відноситься до низького і середнього рівня творчого розвитку засобами образотворчого мистецтва, то можна стверджувати про малу ефективність традиційних педагогічних умов навчання і виховання молодших школярів. Щоб підвищити її, необхідно оновлення й розробку змісту, форм і методів навчання у початковій школі спрямувати на досягнення цілісності цього процесу у єдності таких складових: знання – уміння – розвиток.

Ефективними педагогічними умовами творчого розвитку молодших школярів нами виділено: врахування індивідуальних особливостей учнів; стимулювання

емоційно-почуттєвої сфери молодших школярів; сприяння дієвості уяви і фантазії дітей; різноманітність способів реалізації художнього образу в образотворчій діяльності (самовираження) учнів; використання міжпредметних зв'язків, інтеграції змісту художніх дисциплін та елементів міжгалузевої інтеграції.

Поклавши в основу зміст програми “Мистецтво” (Л.Масол та ін.) у початковій школі, формуючу частину педагогічного експерименту здійснено поетапно: 1) виникнення творчої ситуації; 2) евристичний етап; 3) творчо-самостійний.

На всіх етапах, забезпечуючи емоційно-позитивний зачин уроків, екскурсій ігор та інтегруючи різні види мистецтва, використано такі методи: словесні (бесіда, дискусія та ін.), наочні – ілюстрація (показ ілюстрованих посібників) та демонстрація (досвіди, кінофільми), практичні – відтворювальні (з метою закріплення відомого) та тренувальні (з метою формування умінь та навичок). Крім названих методів ми використовували ще дві групи методів. Це – група методів стимулювання й мотивації (інтерес до навчання, почуття обов'язку, відповідальність у навчанні) та методи контролю й самоконтролю (усні, письмові, лабораторно-практичні). Виховними методами у нашому дослідженні стали методи впливу і переконання, методи організації практичної діяльності та методи стимулювання. Всі вони мали комплексний характер і використовувалися у постійно змінних конкретних навчальних ситуаціях, які визначалися означеними нами педагогічними умовами.

Враховуючи специфіку молодшого шкільного віку, ми застосовували систему пошукових методів, яка передбачала застосування творчих завдань щодо створення молодшими школярами художніх образів. У дослідженні творчі завдання та їх розв'язання розглядаються з погляду творчої самореалізації учнів, а також оволодіння ними новими знаннями та способами творчої діяльності. Для оволодіння новими знаннями використовувалися методи і завдання, спрямовані на стимулювання навчальної діяльності учнів. Такими методами є гра (художня, пізнавальна), яка створює сприятливий для засвоєння знань настрій, заохочує до навчання; метод створення ситуацій інтересу до оволодіння знаннями, тобто використання цікавих пригод, гумористичних уривків, випадковостей, життєвих несподіванок; метод опори на життєвий досвід, тобто використовуються повсякденні спостереження дітей (фактів, явища, події).

Враховуючи те, що учнів початкової школи характеризує гострота та свіжість сприйняття та емоційність уяви, дієвість уяви і фантазії ми розвивали і тренували різними прийомами і способами: аглютинація, експериментування кольорами Крім названих прийомів, в образотворчій діяльності дітей використовувалися й інші, наприклад, оригінально-технічні.

Організацію занять з образотворчого мистецтва ми будували на принципах: нестереотипності, структурної різноманітності і режисури; залучення учнів до співпереживання, створення відповідно до теми уроку емоційного настрою (включення ігрових, казкових моментів, інших видів мистецтв); наявності трьох основних структурних компонентів уроку (відповідно до законів будь-якої творчості) – сприймання, формування творчого задуму, посильна творча реалізація.

Моделювання змісту інтегрованих уроків та використання міжпредметних зв'язків ми здійснювали на основі єдності універсальних художньо-естетичних категорій (“малюнок”, “лінія”, “колір”, “форма”, “композиція”), які сприяли ефективному опануванню учнями специфіки художньо-образної мови різних видів мистецтв та розумінню його цілісності через спільний тематизм. Розробляючи інтегровані уроки, ми враховували індивідуальні особливості дітей їх здібності, інтереси, тому з підвищенням ролі диференціації художньо-творчої діяльності дітей, на формуючому етапі експерименту надано переваги художньо-ігровим формам роботи (театралізовані: інсценізація, імітація, лялькові діалоги; хореографічні: танцювальні пісні-ігри, пластичне інтонування тощо). Для поглиблення знань учнів і формування цілісної картини

навколишнього світу ми використовували елементи міжгалузевої інтеграції (змісту уроків різних дисциплін початкової школи) через спільність тем.

Експериментальне дослідження педагогічних умов творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва показало, що внаслідок поетапного включення дітей до пошуково-візуально-пізнавального, евристичного та зображувального процесів вектор їхнього розвитку мав напрям від елементарних проявів творчості до самостійного творчого пошуку в образотворчій діяльності (таблиця 1.).

Таблиця 1.

Підсумковий зріз кількісної характеристики
за рівнями і критеріями творчого розвитку молодших школярів
засобами образотворчого мистецтва (у %)

Критерії	Емоційний		Мотивацій-ний		Когнітивний		Діяльнісний		Середнє значення	
	ЕГ	КГ	АА	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	3,9	11,1	26,3	30,8	18,7	33,5	11,6	17,7	15,1	23,3
Середній	30,9	42,2	36	35,7	48,1	41,5	49,9	56,6	41,2	44
Високий	65,2	46,7	37,7	33,5	33,2	25	38,5	25,7	43,7	32,7

Зіставивши дані експериментальних і контрольних груп, наведені у таблиці 1, слід відмітити значну різницю у показниках по кожному із рівнів і критеріїв творчого розвитку учнів засобами образотворчого мистецтва. Ця різниця показує, що кількість учнів експериментальних груп, які підвищили свій рівень творчого розвитку внаслідок експериментального навчання зростає порівняно з даними констатуючого етапу дослідження, а кількість учнів контрольних груп, які підвищили рівень творчого розвитку внаслідок традиційного навчання хоча й зростає, однак несуттєво.

Так, у середньому шоста частина учнів експериментальних груп і чверть учнів контрольних груп має низький рівень творчого розвитку. До середнього рівня відноситься найбільша кількість учнів за середнім значенням – 41,2% – ЕГ і 44% – КГ. Високого рівня творчого розвитку досягли майже половина учнів експериментальних груп (43,7%) і лише третина учнів контрольних груп (32,7%).

Одержані результати дали змогу стверджувати, що експериментальна методика творчого спрямування значно підвищила мотивацію учнів початкової школи до творчості, сприяла допитливості та самостійності їхньої образотворчої діяльності, яка виражалася у вільному виборі засобів, матеріалів образотворчого мистецтва, у поєднанні різних технік виконання малюнків. Це продемонстрували учні експериментальних груп під час роботи над тестовими та творчими завданнями. Порівняльний аналіз малюнків щодо їхньої якісної характеристики за діяльнісним критерієм показав, що учні високого творчого розвитку мають оригінальне художнє мислення, нешаблонність дій, розвинуту асоціативність, фантазію, насиченість уяви цікавими художніми образами.

Проаналізувавши статистичні дані дослідження, нами встановлено, що між виділеними критеріями і факторами, які зумовлюють творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва, існує міцний кореляційний зв'язок. Також виявлено, що високі коефіцієнти кореляції між виділеними критеріями і факторами підтверджують адекватність їхнього вибору; між виділеними критеріями і факторами існують позитивні зв'язки, наближені до функціональної залежності.

Результати проведеного аналізу підтверджують певну ступінь адекватності розроблених нами педагогічних умов реальному навчально-виховному процесу початкової школи. Нами доведено, що впровадження їх у практику керування навчально-виховним процесом при викладанні образотворчого мистецтва за програмою “Мистецтво” (авт. Л.Масол та інші) сприяє збагаченню емоційної, мотиваційної, когнітивної сфер, що стимулює самовираження у практичній творчій діяльності, тобто

дає змогу досягти більшої ефективності у підвищенні рівня творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

За результатами дисертаційного дослідження сформульовано такі **висновки**:

1. Внаслідок аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури, з'ясовано, що розвиток є передумовою творчості, яка є нероздільною з продуктивною діяльністю людини, – це поетапний рух індивіда у напрямі особистісних кількісних змін у якісні – його утвердження, формування й відтворення; базою творчості є процес і результат креативності – особистісного утворення, яке виявляється у цілеспрямованій діяльності.

2. Зміст поняття “творчий розвиток особистості” ми інтерпретуємо як динамічний процес формування особистості, спрямований на розширення спектру здібностей та особистісних якостей, які проявляються і збагачуються у практиці різних видів конструктивної діяльності, результати її характеризуються новизною та оригінальністю. Функціонально-структурними компонентами моделі творчого розвитку молодших школярів є: емоційний, когнітивний, мотиваційний та діяльнісний. Засоби образотворчого мистецтва є стрижнем цієї моделі.

3. Виявлено, що психологічні механізми образотворчої діяльності молодших школярів ґрунтуються на індивідуальних особливостях: генетичних задатках, належності до типу темпераменту, характеру сприйняття. Вікові особливості образотворчої діяльності молодших школярів характеризуються стійким відчуттям засобів образотворчого мистецтва, на основі чого у малюнках вони здатні адекватно відтворювати дійсність. Функціональними компонентами образотворчої діяльності учнів початкової школи є: мнемістична підсистема, сенсорно-перцептивний блок, інтелектуальний блок та підсистема моторних операцій.

4. Визначено, що головним смисловим засобом у творчому розвитку молодших школярів є комунікативна функція образотворчого мистецтва, завдяки якій реалізується виховання через мистецтво і виховання у мистецтві. Структурними компонентами засобів образотворчого мистецтва є: малюнок, лінія, колір, форма. Стрижнем цієї структури є композиція художнього твору. Творчо-розвивальні можливості засобів образотворчого мистецтва у дитячій діяльності полягають у функції відтворення зовнішніх ознак об'єкта, у вираженні ставлення до переданого змісту.

Загальним недоліком цих програм з дисципліни “Образотворче мистецтво” у початковій школі є те, що у них недостатньою мірою виражено спрямованість на послідовний і динамічний творчий розвиток молодшого школяра через відсутність розуміння їх авторів чіткого взаємозв'язку між навчальним і творчим малюванням, а також естетичним сприйняттям довкілля і творів образотворчого мистецтва.

5. На основі виділених критеріїв (емоційного, мотиваційного, когнітивного, діяльнісного) зафіксовано три рівні творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва: низький середній і високий. Встановлено, що найбільша кількість учнів, які брали участь у педагогічному експерименті, відноситься до низького і середнього рівня творчого розвитку засобами образотворчого мистецтва. Це засвідчує недостатню ефективність традиційних педагогічних умов навчання і виховання молодших школярів.

6. Експериментально доведено, що ефективний творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва забезпечується дотриманням таких педагогічних умов: врахування індивідуальних особливостей учнів; стимулювання емоційно-почуттєвої сфери молодших школярів; сприяння дієвості уяви і фантазії дітей; різноманітність способів реалізації художнього образу в образотворчій діяльності (самовираження) учнів; використання міжпредметних зв'язків, інтеграції змісту художніх дисциплін та елементів міжгалузевої інтеграції.

Аналіз даних проведеного формуючої частини педагогічного експерименту підтвердив доцільність вибору програми “Мистецтво”, розробленої групою фахівців за концепцією Л.Масол та результативність поетапної комплексної методики творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва: 1) виникнення творчої ситуації; 2) евристичний етап; 3) творчо-самостійний. Внаслідок поетапного включення дітей до пошуково-візуально-пізнавального, евристичного та зображувального процесів вектор їхнього розвитку мав напрям від елементарних проявів творчості до самостійного творчого пошуку в образотворчій діяльності.

Доведено, що впровадження експериментальних педагогічних умов у практику керування навчально-виховним процесом при викладанні образотворчого мистецтва сприяє збагаченню емоційної, мотиваційної, когнітивної сфер особистості молодшого школяра. Це стимулює їх самовираження у практичній творчій діяльності і підтверджує адекватність висунутої гіпотези дослідження.

Таким чином, результати дослідження дають підстави вважати, що вихідна методологія є правильною, визначені завдання реалізовані, мета досягнута, що має важливе значення для підвищення рівня творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Дослідження не вичерпує усіх аспектів цієї складної проблеми. Це зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема, пошук нових педагогічних технологій цілісного розвитку творчої активності дитини засобами образотворчого мистецтва у комплексі: дитячий садок – початкова школа – старші класи; дослідження кола питань щодо художньої творчості обдарованих дітей у спеціальних навчально-виховних закладах тощо.

Основні положення дисертації знайшли відображення у таких публікаціях автора:

1. Демченко І.І. В.О.Сухомлинський про творчий розвиток молодших школярів через образотворче мистецтво // Рідна школа. – 2002. – №12. – С.18-19.
2. Демченко І.І. До питання розвитку художньої творчості учнів початкової школи // Рідна школа. – 2003. – № 2. – С.45-47.
3. Демченко І.І. До проблеми творчого розвитку учнів початкової школи // Проблеми педагогічних технологій: Збірник наукових праць за редакцією О.Дем’янчука, В.Зубовича, О.Нікітчиної та ін. / В.Зубович – гол. ред. – Луцьк, 2002. – С. 166-171.
4. Демченко І.І. Роль мистецтва у творчому розвитку молодшого школяра Психолого-педагогічні проблеми сільської школи // Збірник наукових праць УДПУ ім. Павла Тичини. Вип. 3. – К.: Науковий світ, 2002. – № 3. – С. 88-93.
5. Демченко І.І. Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С.62-64.
6. Демченко І.І. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва // Початкова школа. – 2003. – №7. – С.22-23.
7. Демченко І.І. Український віночок (інтегрований урок народознавства, образотворчого мистецтва і трудового навчання у 4-му класі) // Мистецтво та освіта. – 2002. – №2. – С. 39-41.
8. Демченко І.І. Використання інтерактивних технологій навчання при викладанні образотворчого мистецтва у початковій школі. Мистецька освіта у контексті європейської інтеграції: Теоретичні та методичні засади розвитку / Тези Міжнародної наукової конференції. – К. – Суми: СумДПУ ім. А.Макаренка, 2004. – С. 244-246
9. Демченко І.І. Вплив образотворчого мистецтва на творчий розвиток учнів початкових класів // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць УДПУ ім. Павла Тичини. Вип. 2. – К.: Науковий світ. – 2002. – № 2. – С. 99-104.

10. Демченко І.І. Динаміка росту творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва // Теорія і практика матеріально-художньої культури. III електронна наукова конференція: Збірник матеріалів. – Харків, ХДАДМ, 2003. – С. 29-34.
11. Демченко І.І. Діагностування творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва // Дизайн-освіта 2003: досвід, проблеми, перспективи. матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. Зб. матеріалів – Харків: ХДАДМ, 2003. – С. 251-260.
12. Демченко І.І. До проблеми новітніх технологій в мистецтві // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Збірник наукових праць. – Харків: ХДАДМ, 2002. – С. 64 – 71.
13. Демченко І.І. До проблеми творчого розвитку учнів початкових класів засобами образотворчого мистецтва. Актуальність проблеми формування особистості нового типу // Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник матеріалів. – Кременець: КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2002. – С.35-37.
14. Демченко І.І. До проблем і перспектив образотворчого мистецтва, як навчальної дисципліни // Матеріали III Всеукраїнської науково-технологічної конференції „Етнос. Культура. Нація”. Збірник матеріалів. – Дрогобич: ДДПУ ім. Івана Франка. – 2002. – Вип. 3. – С.163-167.
15. Демченко І.І. Засоби образотворчого мистецтва у вихованні творчої особистості молодшого школяра // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Збірник наукових праць за редакцією В.Я.Даниленко – Харків: ХДАДМ, 2002. – С.36-44.
16. Демченко І.І. Інтеграція мистецтв, як один із шляхів вирішення проблеми новітніх технологій у початковій школі // Молода мистецька наука України. I електронна наукова конференція. Збірник матеріалів. –Харків: ХДАДМ, 2002. – №1. – С.10-12.
17. Демченко І.І. Історичний погляд на розвиток образотворчості учня // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Збірник наукових праць. – Харків: ХДАДМ, 2003. – № 1. – С.63-67.
18. Демченко І.І. Роль художньої діяльності у формуванні творчої особистості молодшого школяра // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Збірник наукових праць. – Харків: ХДАДМ, 2002. – №12. – С.50-53.

Анотація

Демченко І.І. Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання. – Інститут проблем виховання АПН України. – Київ, 2005.

Дисертацію присвячено проблемі творчого розвитку молодших школярів у навчально-виховному процесі засобами образотворчого мистецтва.

У роботі проаналізовано ключові філософські та психолого-педагогічні поняття, які складають теоретичну основу дослідження, наводиться авторське уточнення їх змісту у контексті розробленої структурно-функціональної моделі творчого розвитку особистості. Розкрито творчо-розвивальні можливості засобів образотворчого мистецтва в образотворчій діяльності учнів та у змісті дисципліни “Образотворче мистецтво” початкової ланки освіти.

Під час педагогічної діагностики визначено критерії та рівні творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва.

Науково обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов та авторської методики творчого розвитку молодших школярів засобами образотворчого мистецтва на інтегративних засадах особистісно-зорієнтованого змісту

навчання, в основу якого покладено програму “Мистецтво”, розроблену групою фахівців за концепцією Л.Масол.

Ключові слова: творчий розвиток, образотворча діяльність, педагогічні умови, індивідуалізація навчання, інтеграція змісту навчання.

Àííðàöëü

Демченко И.И. Творческое развитие младших школьников средствами изобразительного искусства. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания АПН Украины. – Киев, 2005.

Диссертация посвящена проблеме творческого развития младших школьников в учебно-воспитательном процессе средствами изобразительного искусства.

В работе уточняются такие понятия, как творческое “развитие”, “средства изобразительного искусства”, “возрастные особенности изобразительной деятельности младших школьников”, “педагогические условия”, “индивидуализация обучения”, “отраслевая и межотраслевая интеграция”. Они содействуют глубокому пониманию сущности, содержания и специфики творческого развития младших школьников средствами изобразительного искусства.

Обоснованы психолого-педагогические принципы творческого развития учащихся начальной школы на основе определения творчески развивающих возможностей средств изобразительного искусства, положений, которые характеризуют взаимосвязь наклонностей со способностями и одаренностью личности младшего школьника к изобразительной деятельности, а также обобщения понятий, которые вскрывают сущность творческого развития как синтеза интеллектуальной активности с творческим воображением, фантазией и интересом к изобразительной деятельности.

В диссертации разработана структурно-функциональная модель творческого развития личности. Ее компоненты: эмоциональный, когнитивный, мотивационный, деятельностный. Стержнем этой модели есть средства изобразительного искусства. Определены психологические механизмы и функциональные компоненты изобразительной деятельности младших школьников.

В исследовании показано, что коммуникативная функция изобразительного искусства есть главным звеном в творческом развитии личности младшего школьника, поскольку доказано, что его средства имеют колоссальные творческо-развивающие возможности. Вскрыты также возрастные особенности овладения младшими школьниками средствами изобразительного искусства и сделан критический анализ содержания обучения изобразительному искусству в контексте междупредметных связей и интеграции различных дисциплин начального обучения.

В исследовании теоретически обоснованы и экспериментально проверены педагогические условия творческого развития младших школьников средствами изобразительного искусства: учет индивидуальных особенностей учеников; стимулирование эмоционально-чувственной сферы школьников; способствование действительности воображения и фантазии детей; разнообразие способов реализации художественного образа в изобразительной деятельности учеников; использование междупредметных связей интеграции содержания художественных дисциплин, элементов межотраслевой интеграции на основе содержания интегрированной программы “Искусство”, разработанной группой специалистов по концепции Л.Масол.

Практические результаты исследования могут быть использованы в учебно-воспитательной работе как общеобразовательных школ при изучении интегрированного курса “Искусство”, так и во внешкольных учреждениях, а также в

специальных учебных заведениях в содержании курса методики преподавания изобразительного искусства.

Ключевые слова: творческое развитие, средства изобразительного искусства, изобразительная деятельность, педагогические условия, индивидуализация обучения, интеграция содержания обучения.

Annotation

Demchenko I.I. Creative progress of junior schoolchildren by means of arts. – Manuscript.

The thesis submitted to the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in speciality 13.00.07 – theory and methods of education. – The Institute of Educational Problems APS of Ukraine. – Kyiv, 2005.

The thesis considers the problem of creative progress of junior schoolchildren in the educational progress by means of arts.

The work gives a thorough analysis of key philosophical, psychological, pedagogical, and methodological notions forming the theoretical basis of the study. The author defines more precisely the meaning of these notions in the context of the developed structural and functional model of creative progress of a personality. The study outlines creative abilities of arts in fine arts activities of schoolchildren as well as in the contents of the course “Fine arts” in junior school.

In course of pedagogical diagnosing criteria and levels of creative progress of junior schoolchildren by means of arts have been determined.

The efficiency of pedagogical conditions and author’s methods of creative progress of junior schoolchildren on integration basis of personality-oriented contents of education has been scientifically grounded and experimentally proved. The personality-oriented contents of education are based on the program “arts” developed by the group of specialists according to L. Masols conception.

Key words: creative progress, fine arts activity, pedagogical conditions, individualization of education, integration of the contents of education.